

**“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI
RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA
ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya**

УДК:631.8,631.454

ДАЛА МӘДЕНИЯТЫ ХӘМ ЕГИСЛИК ЖЕРЛЕРДИ ПАСПОРТЛАСТЫРЫҰ.

Серимбетов Т.Е. Қарақалпақстан дийханшылық илим-изертлеу институты,
лаборатория баслығы.

Исмайлов Б.Қ. илимий хызметкер.

Абдикаликова С.Б. –илимий хызметкер.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19244398>

Аннотация: Ауыл-хожалығында ушырасатуғын машқалалар, оларды сапластырыу, шешиу шара-илажлары, егин майданларын паспортластырыу, егин майданларына агротехнологик тууыры мунасибет, дурыс пайдаланыу, жерлердиң узак муддет хызмет етиуиниң илимий тийкарлары.

Гилт сөзлер: азықлық элементлер, гумус, төгин, азот, фосфор, калий, бал бонитет, шорланыу, топырақ, экология, экономикалық нәтийжелилик.

Аннотация: проблемы, возникающие в сельском хозяйстве, меры по их устранению, паспортизация пахотных земель, правильное применение и отношение к агротехнологий пахотным землям, их использование, научные основы долгосрочной службы земли.

Ключевые слова: питательных элементы, гумус, азот, фосфор, калий, бонитет, засоления почвы, производительность, экология, экономический результат.

Annotation: problems encountered in rural, measures to eliminate them, passport of arable land, agrotechnologically correct attitude to arable land, use, scientific basis of long-term service of land.

Key words: nutrients, humus, fertilizers, nitrogen, phosphorus, potassium, bonity, soil salinity, productivity, ecology, economic result.

Кирисиу. Республикамыз ауыл хожалығында кейинги жылларда ағын суудын турақлы там-тарыслығы себебинен экологиялық тең салмақтылық бузылып егислик жерлердиң кең масштабда ҳар қыйлы дәрежеде шорланыуына алып келди хәм көпшилик егинлерден алынған зурәати жылдан жылға кемеийп атырғаны хаммеге мәлим. Усындай экстремаль шараятта дийханшылық системасын жаңаша дузиуде нелер әмелге асырыу керек деген сорау тууылатуғыны тәбийий.

Усы жоқарыда көрсетилген унамсыз процесс натийжесинде егислик жерлер топырағында азықлық элементлер (N, P, K)- азот, фосфор, калий хәм гумус (ширинди) ен томен дәрежеге (0,3-0,5%) тусип қалды. Дерлик хәмме егинлер зураати тийкарынан минерал төгинлер (50-60%-ге шекем) есабынан алынады: Олардан азотлы төгинлер өз уактында нормасы менен берилсе, жоқары хәм сапалы өним алынады, топырақ составында фосфорлы төгинлер жетиспесе, өсимлик әстен өседи хәм нәренжан болып ҳасыл 15-20% ге шекем пәсейеди, хәм өним сапасыз болады [1]. Бул жерде өнимниң сапалы болуы хәркандай нақолай шәраятларга ҳауа температурасының тез-тез өзгерип туруы, хәр қыйлы кеселликлерге хәмде сырткы тәсирлерге шыдамлылығын асырыуда калий төгининиң әхмийетин умытпау лазым. Калий ғауашаның ҳасылға кириуинде үлкен роль ойнайды. Калий жетиспегенде талшығы хам шигити томен сапалы, майда, гөреклери толық ашылмайды. Ғауаша калий менен толық нормасында тәмийнленсе, гөреклердиң массасы

“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

артады, талшығы сапасы жақсыланады, хәр қыйлы кеселликлерге шыдамлылығы артады. Калий муғдары топырақта бизин шәраятымызда азот фосфорларға қарағанда хәр дайым көп болады [2].

Азот хәм калий төгинлері фосфорға қарағанда тез өзлестирилип, әсиресе жеңил топырақларда тез жууылып кетеди.

Пахта талшығының сапасын жақсылау, шигиттиң ирилиги хәм майлылығын арттыратуғын дерек фосфор хәм калий есапланады [2].

Азот, фосфор, калий кальций хәм басқа элементлердің тийкарғы дереги – қарамал қыйы менен бирге басқа органикалық төгинлерден гөне там кесеги, тауык қыйы х.т.б.) төгинлер есапланады. Соның ушын сууғарылатуғын жерлерге хәр 2-3 жылда бир марте гектарына 20-30 тонна қый (10 тонна хеш қандай нәтийже бермеген) егер жетеспесе гезеклестирип бериу зәрур, бунда минерал төгинлердің үлесин 15-20% ке кемейтиу мумкин. Соныда ескертиуимиз лазым, минерал төгинлерди қолланыуда тийисли арнаулы қатнасықты сақлауымыз шәрт, себеби булар турпайы бузылғанда топырақтағы микроорганизмлердің активлиги пәсейеди, топырақ азықлық элементлер муғдары төменлеп кетеди [5].

Мәселен, илимий изертлеулер нәтийжелери хәм алдыңғы хожалықлар тәжирийбесинде ғауаша азықландырылғанда азот, фосфор, калийдің топырақтағы қатнасында N-1, P-0,7, K-0,5 болыуы тийис, гүзги бийдайда сәйкес рауиште бул қатнасык 1:0,5:0,3 болып сақланады. (Булардың муғдары планластырылған өнимди алыуда өзгередиди.) [1].

Қабылланған усыныслар бойынша минерал тогинлер нормалары таза тури есабында белгиленген, бирақ минерал төгинлер физик ауырлықта қолланылады. Соның ушын бул жерде қателиклерге жол қойыуға болмайды [3]. Соның ушын хәр бир жеке хожалық, фермерлер ушын хәзирги заман талаплары тийкарында арнаулы агрохимия паспортын ислеп шығыу мақсетке мууапық.

Дала паспорты - жердің (егислик атыз) табиий хожалық қалаты қаққындағы мағлыуматлар топламы.

Өз ишине төмендеги мағлыуматларды алады.

1) Дала тәртип номери, улыума майдан хәм қурамы, орын рельефи, топырақтың қысқаша сыпатламасы, алдыңғы жыллары егилген егинлер (егин аты, егинге ислеу бериу, минерал хәм органик төгинлер бериу, зураатлик бойынша мағлыуматлар) хәм режелестирилген зүрәетлилик, мүддетлери көрсетилген қалда егиннің қатар арасына ислеу бериуге тән агротехник илажлар.

2) Өткерилетуғын илажлардың туқым егиу хәм минерал төгинлер қолланыу нормалары, топырақты ислеу тереңлиги жумысларда орынлау сапасы, орынлаушылар исми шарийпи х.т.б.

Бул паспорт бойынша қайсы егиннен қанша өним, алыу ушын, қайсы төгин қаншадан, қай уақытта қолланылыуы керек сыяқлы талаптарға жууап беретуғын арнаулы компьютерлестирилген дастур дузилиуи шарт.

Сондай-ақ усы паспортта фермер егислик майданының:

- Топырақ составы, (жеңил, орташа, ауыр механикалық состав)
- Гумус муғдары (%)

“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

- Азот (соннан нитратлы азот)
- Фосфор (соннан ҳаракетшең формасы)
- Калий , (соннан алмасыныўшы формасы)
- Балл- бонитети,
- Шорланыў дәрежеси,
- Кейинги бес жылда егилген егинлер,
- Изей суўлар қадди,
- Коллектор -дренажлардың жағдайы ҳәм т.б. лар көрсетиледи.

Оннан тыскары агрохимиялық паспортта хожалықтың жер майданлары, егинлер түрлери, режелестирилген ҳасылдарлық, контурлар номери ҳәм басқа мағлыўматлар бойынша дузилип усыныс етиледі. Паспортлар фермерлерге ҳәр жыл жерди гузги сурим алдынан усыныс етиледі. (Буны орынлаў районлық, мелиорация станциялары ҳәм жер кадастры бөлимлери фермер хожалықлары бойынша оларға хызмет көрсететуғын агрохимия шақапшаларына усыныс етиледі.

Агрохимия шақапшасынан районлық оннан кейин Республика агрохимиялық хызмет бирлеспелерине бул паспортлар усыныс етилип, есапланады ҳәм зарур минерал тогинлер муғдары анықланып жеткизилип бериледи.

Жуўмақ: көп жыллық илимий мағлыўматларға қарағанда егинлер агрохимиялық паспорт бойынша азықландырылғанда ҳасылдарлық 12-15, экономикалық натийжелилик 40-50% ге шекем артады. Сондай-ақ топырақ экологиясы туптен жақсыланып, өнімдарлығы асады, жоқары ҳәм сапалы ҳасыл алыўға имкан жаратылады.

Бул әсиресе мелиоратив аўхалы төменлеген жерлерде егинлерден мол ҳәм сапалы ҳасыл алыўда агрохимия паспорты үлкен жәрдем береді.

Бугинги күнде жерди пайдаланыўшыларға түрли шараятларда толық мағлыўматлар базасы тийкарында есап жүритиў ҳәм пикирлеў өндиристи шөлкемлестириў яки аўыл-хожалык егинлерин егиў бойынша қарарды қабыл етиў ушын анық бир система керек.

Көп жыллық тажирийбелер соны көрсетеди, бундай система сыпатында автоматластырылған системаға келтирилген дала паспортын биймәләл қолланыў мүмкин.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. Мирзажонов Қ. “Тупроқ таркибининг экин ҳосили ва сифатига таъсири” //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги, №6, 2016, 42 бет
 2. Назаров Р.С., Болтаев С, “Унумдор тупроқ сув сарфини тежайди” . // Ўзбекистон замини” №1, 2019 й. 2-3 бет.
 3. Сулаймонов Р., Назаров М., Ибрагимов О: “Тупроқни бойитишда ўсимлик биомассасининг аҳамияти”.// Агроилм №2, 2024,74-75 бет.
 4. Пахта етиштиришда хлорелла суспензиясидан фойдаланиш бўйича технологик тавсиялар журнал, “Агроилм” №7. 2025 й.
- Усманов И.Т “Биогумус ва ундан қишлоқ хўжалигида фойдаланиш” 2021 й тавсиянома.